

Чорна Лідія Валеріївна, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

e-mail: chorlidiya@gmail.com

ORCID iD: 0000-0001-8527-2416

Клименко Михайло Анатолійович, аспірант кафедри культурології та філософії культури, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна

e-mail: klimmikhailo31217@stud.op.edu.ua

ORCID iD: 0009-0005-0274-4622

МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

В умовах зміни комунікативної парадигми в сучасному суспільстві велика увага приділяється проблемі свідомості. Вона є найважливішим проявом духовної життєдіяльності, від функціонування якої залежить не лише життя окремої людини, а розвиток усієї цивілізації та формування відповідної моделі реальності. Якщо в минулі століття проблематика свідомості досліджувалася крізь призму онтології чи гносеології, то сьогодні на перший план виходить проблематика маніпуляції масовою свідомістю. У таких сферах знання, як історія, психологія, політологія, соціологія, економіка, нейронауки існують різні визначення цього феномену, орієнтуючись на предмет вивчення кожної з них. Проте й досі ця сфера потребує світоглядно-філософських відповідей. У статті актуалізується питання маніпуляції як ефективного способу управління свідомістю людей, що передбачає трансформацію ціннісних орієнтацій, культурних кодів, смислів, наративів та стереотипів з метою здійснення максимального світоглядного контролю над людиною та суспільством. Констатується той факт, що проблематика маніпуляції масовою свідомістю з боку філософії залишається відкритою до вивчення і до кінця не досягнута в сучасних дослідженнях.

Ключові слова: свідомість, масова свідомість, суспільна свідомість, маніпуляція, маніпулювання масовою свідомістю.

Постановка проблеми. Свідомість людини є найважливішим проявом її духовної життєдіяльності, від функціонування якої залежить не лише життя окремої людини, а розвиток усієї цивілізації та формування відповідної моделі реальності. Свідомість завжди є відкритою для взаємодії. Так, людина

від самого моменту народження починає взаємодіяти з навколишньою реальністю, сприймаючи тим чи іншим чином усе, що є навколо неї – усі доступні джерела інформації. Але буде досить необачно вважати, що в разі, коли людина свідомо не сприймає інформацію, то вона (інформація) автоматично втрачає силу свого впливу на свідомість людини. Сьогодні об'єктом цілеспрямованого впливу на людину часто-густо стає безпосередній вплив на несвідоме. Багато в чому вплив на несвідоме є шляхом різнорідних способів маніпулювання людиною.

Необхідно підкреслити, що проблематика дослідження феномену «свідомості» залишається актуальною протягом щонайменше декількох останніх століть. Проблеми дослідження феномену свідомості тією чи іншою мірою присвятили свої праці Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, З. Бауман, Г. Лебон, З. Фройд, Е. Фромм, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет, К. Юнг, А. Грамші, М. Бубер, Ю. Габермас, К. Ясперс, К. Леві-Строс, Н. Луман, О. Шпенглер, А. Тойнбі, М. Вебер, Т. Парсонс, Дж. Тернер, П. Бурдьє, Ж. Дюпра, К. Санстейн, Ч. Філмор, Г. Франке та інші мислителі.

У таких сферах знання, як історія, психологія, політологія, соціологія, економіка, нейронауки, можна відшукати різні визначення цього феномену, орієнтуючись на предмет вивчення кожної з них. Проте й досі ця сфера породжує для дослідників більше запитань, аніж надає однозначних відповідей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо в минулі століття проблематика свідомості досліджувалася крізь призму онтології чи гносеології, то сьогодні на перший план виходить проблематика маніпуляції масовою свідомістю. На початку XXI ст. вона активно обговорюється як представниками широкого загалу, так і все частіше стає предметом бурхливих наукових дискусій, гострої полеміки [1; 2]. З нещодавнього часу питанню маніпуляції присвячується багато творів як української, так і зарубіжної філософської літератури [3]. Це знаходить своє відображення у філософських, психологічних, політологічних текстах, що вкотре підтверджує його актуальність, вихід на новий рівень – рівень аудіовізуальної, соціальної чутливості.

Серед сучасних вітчизняних дослідників у цій проблематиці можна відзначити О. Данильяна [4], О. Дзьобаня [5], Л. Леонтьєву [6], Г. Почепцова [7], Т. Розову [8].

Дослідниками різних сфер знання розроблене істотне підґрунтя для осягнення особливостей маніпулювання масовою свідомістю, проте сучасні виклики соціокультурного розвитку зумовлюють більш поглиблене вивчення цього феномену за допомогою філософської методології. Оскільки маніпулювання передбачає втручання до свідомості людини як на особистісному, так і на соціальному рівні, з метою здійснення не просто певного впливу на осо-

бистість, а також обумовлення її емоційно-поведінкових реакцій, вибору, способу реалізації її прав і свобод, формування її суджень, то це, безумовно, викликає необхідність осягнення феномену «маніпулювання свідомістю» саме на рівні філософсько-світоглядного аналізу.

На соціальному рівні маніпулювання свідомістю набуває масштабу, що не просто загрожує людській свободі, а непомітно знищує її в усіх проявах. Адже саме за допомогою маніпулювання можна моделювати людину як зсередини, так і ззовні. Відтак індивід постійно перебуває під трансформаційною дією тих чи інших соціальних регуляторів, з нього, як із пластиліну, намагаються створити передбачувану та адаптовану для схвалення певних соціальних, економічних, культурних, політичних та інших рішень істоту. Говорячи лако-нічно, маніпуляція свідомістю – це є скрита форма примусу, насилля, неймовірно гарно завуальована та «упакована». За своєю сутністю – це нещадна війна проти особистості, знищення свободи вибору та індивідуальності під впливом «необхідності», встановленої кимось ззовні, а якщо називати речі своїми іменами – задля реалізації чийхось інтересів. Крізь призму психологічної науки «маніпуляція – вид психологічного впливу, вправне виконання якого призводить до прихованого викликання в іншій людини намірів, що не збігаються з її актуально наявними бажаннями [9].

Таким чином, питання маніпуляції суспільною свідомістю з боку гуманітарних дисциплін, особливо соціальної філософії, залишається відкритим і до кінця не вивченим і не поясненим. Які ж основні причини тут можна виокремити?

По-перше, проблематика маніпуляції масовою свідомістю розглядалася переважно в межах психологічної та політологічної парадигми. Під таким кутом зору більш за все досліджувалися конкретні прийоми, способи та методи маніпуляції індивідуальною та груповою свідомістю у процесі комунікації. Але не вивчалася маніпуляція на концептуальному рівні як важлива філософська категорія, що перебуває на стику соціально-філософського, політологічного, лінгвістичного, етичного дискурсів. Маніпулятивність майже не розглядалася як явище, тісно пов'язане з проблемами духовного й соціального буття людини, способами реалізації комунікативних зв'язків, наративами суспільної свідомості, функціонуванням владних відносин.

По-друге, за минулі десятиліття пильної уваги до проблеми маніпуляції суспільною свідомістю та активного її вивчення в гуманітаристиці, у рамках філософської думки не спостерігається ретельного аналізу з питань природи, соціальної підстави, сутнісних характеристик цього феномену, динаміки його розвитку, трансформації та його справжнього світоглядного сенсу. Різноманітність у галузі методологічного підходу до її вивчення практично не роз-

глянуто. Не досліджено такий аспект феномену маніпуляції, як зв'язок маніпуляції та свободи людини.

Отже, проблема маніпуляції масовою свідомістю за всієї своєї популярності залишається маловивченою у філософсько-світоглядному аспекті. З цього випливає основна мета дослідження окресленої проблематики.

Формулювання цілей. Спираючись на вищевикладене, окреслимо той факт, що особливим інтересом для цієї філософської розвідки є невизначеність моральних оцінок, у зв'язку з чим метою є актуалізація вивчення цього явища на світоглядному рівні. Не менш важливою метою є систематизація методологічних підходів до вивчення феномену маніпулятивності.

Виклад основного матеріалу. Людині здавна знайомий в якості умов для «виживання» в цьому світі стан «війни всіх проти всіх». Найбільш відомим у цьому контексті є вислів Томаса Гоббса: «*Bellum omnium contra omnes*». В історії людства було багато інших інтерпретацій такого підходу, що, по суті, можна звести до відомого латинського прислів'я: «Людина людині вовк» («*Homo homini lupus est*»). І це твердження надзвичайно легко засвоюється людиною та лягає на благодатне підґрунтя зовнішніх, нібито очевидних умов нашого життя. Адже що ми бачимо зараз та бачили постійно, вивчаючи історію людства? Звісно ж, війни. Війни та конфлікти в усіх можливих проявах. Як тут не погодитися з видатним мислителем? Що залишається людині, яка потрапила до такого несприятливого та вороже налаштованого до неї середовища? Індивід, якому нав'язали думку про його роз'єднаність з іншими, має якось вижити в цьому світі. Саме вижити, а не жити повноцінно. Так, задля виживання у відчуженому соціальному світові людина намагається створити для себе найбільш ефективну поведінкову модель, у зв'язку з чим перебуває в постійному процесі формування вибору рішень, сприймаючи цей процес існування здебільшого як боротьбу. Задля того, щоб боротьба не спричинила неконтрольованих наслідків та приносила очікувані результати, поступово виникала необхідність у врегулюванні суспільного порядку. Так, поступово, згідно з однією з наукових теорій виникнення держави, людина віддає державі частину своєї свободи в обмін на певну міру суспільного порядку і деякий ступінь «захищеності» себе та своїх інтересів від таких самих членів суспільства, що також намагалися вижити в цьому «ворожому» світі.

Отже, поступово людина делегувала свої функції з управління суспільним, а іноді й навіть особистим життям, спеціально уповноваженим особам. Іронія полягала в тому, що в подальшому виявилось не таким легким завданням повернути собі деякі права і свободи, зокрема перед державою (перше покоління прав людини). Адже закономірною підставою для управління суспільством є наявність владних повноважень, від яких у подальшому занадто складно

відмовитися тим особам, які вже отримали «смак» впливу на інших. Тому влада є неймовірно цікавим соціокультурним феноменом, основною рисою якого є страх її позбутися. Способи утримання політичної влади є предметом дослідження різних сфер наукових знань, оскільки вони є різноманітними. Так, в історії суспільних і політичних вчень сформувалися такі поняття, як «державний примус», «заохочення», «переконання», «навіювання», «пропаганда» і, нарешті, «маніпуляція» чи «маніпулювання». Саме останнє поняття складає для нас найбільш істотний науковий інтерес, тому що розкриває феномен маніпуляції взагалі та маніпуляцію масовою свідомістю зокрема. Технології маніпуляції діють непомітно, в обхід вольового складника та свідомого вибору людини.

Маніпуляція на соціальному рівні розуміється як один із способів управління масовою свідомістю поряд із ціннісно-нормативним регулюванням. Маніпулятивний компонент управління націлений на створення конкретних поведінкових моделей, необхідних для забезпечення певних соціальних реакцій та загалом створення індивіда, адаптованого до позитивного сприйняття політичних чи соціальних рішень.

Маніпуляція масовою свідомістю є технологією влади, що не може бути зведена лише до державного апарату чи певних інституцій, оскільки має безліч проявів, а також технік та інструментів, і здійснюється саме у просторі соціокультурної стереотипності масової свідомості. Викликає окремий інтерес і той факт, що основною передумовою вдалого використання маніпулятивних технологій є саме наявність свободи, яка згідно з поглядами М. Фуко є онтологічною умовою існування влади. Адже влада та непокірність до неї є двома сторонами однієї медалі. Якщо перефразувати М. Фуко, то втеча від влади, приховування правди, а також тлумачення владних приписів на свій власний розсуд веде до задоволення від своєрідного введення в оману та приносить елемент гри у відносини з владою [10]. «Завдяки здатності об'єкта влади чинити опір відбувається провокування та зміна системних відносин, формування інших форм суб'єктивності, що відкидають типовість, систему ідентифікацій, «закону істини», що нав'язуються панівною культурною матрицею. Система координат влади імпліцитно включає елемент свободи» [10].

Основні принципи маніпуляції масовою свідомістю викладено у працях Гюстава Лебона, що стояв у витоків соціальної психології, досліджуючи саме питання психології мас та натовпу. Так, Лебон наголошував на тому, що «одним із найефективніших способів впливу на масову свідомість є провокування емоційних реакцій» [11]. Адже натовп взагалі більш схильний керуватися емоціями, аніж логікою. Особливо, коли йдеться про найсильніші емоції, на кшталт страху чи гніву, – тоді здатність приймати раціональні рішення

в натовпі істотно знижується, так само як і брати до відома будь-які логічні доводи чи навіть факти. Це значно полегшує процес формування необхідної громадської думки.

Одним із важливих моментів у маніпулюванні масовою свідомістю є застосування візуальних символів чи образів, які є більш ефективними у своєму впливі на людину, оскільки є простішими для сприйняття та запам'ятовування, ніж, наприклад, висловлені вербально та добре аргументовані ідеї. Отже, віддаючи перевагу простим, чітким та впевненим твердженням, а не складному аналізу, людина маси асоціює це з безпекою та майбутніми відповідними діями, що сприятимуть її захищеності від того, що внаслідок спровокованого страху з'явилося в її свідомості як загроза. Крім того, істотний вплив на свідомість людини справляє ефект повторювання. Повторювані ідеї сприймаються як такі, що вже існують у реальності та проникають глибоко до свідомості людини, незалежно від їхньої правдивості та наявності достатніх доказів.

Важливим фактором для здійснення впливу на маси є також особистість самого лідера та наявність у нього харизматичності. Маючи потребу у перекладенні відповідальності на того, хто здатен вирішити всі проблеми, маси схвально реагують на ту особу, яка може встановити емоційний зв'язок із ними. Тоді як інтелектуальний складник здебільшого втрачає істотну вагу.

«Успішні лідери не завжди найрозумніші, а ті, хто може встановити емоційний зв'язок з людьми. Справжні лідери полоняють серця та емоції людей більше, ніж переконують їх логічними аргументами» [11].

Разом із тим значну роль відіграє авторитетність постаті та престиж, що нівелиують здатність особистості до критичного мислення та аналізу. Коли людям представляють авторитетні фігури, вони схильні сприймати їхні слова без аналізу. Цей принцип свідчить про те, як можна побудувати свої ідеї на основі престижу та авторитетності. Найцікавішим принципом для формування «мистецтва» маніпулювання свідомістю, на який з-поміж інших вказує Гюстав Лебон, є «перевага ілюзії перед реальністю, вимислу перед правдою» [11]. «Солодка неправда» в такому разі краще споживається масами, аніж гірка або небажана правда. Отже, дуже важко розробити механізми боротьби з дезінформацією, оскільки вона загалом є більш прийнятною для суспільства.

Найважливішим є те, що індивідуальна свідомість втрачає свою стійкість та незалежність під впливом групового мислення та стає занадто вразливою до всіх наведених вище засобів та способів маніпулювання.

«За прогнозами учених, деструктивні маніпуляції людиною і масовою свідомістю разом з національними конфліктами, екологічними катастрофами і демографічними бідами перетворюються на ще одну глобальну світову про-

блему. Їх провідне місце в системі загроз інформаційній безпеці визначається наступними чинниками: збільшенням кількості суб'єктів маніпулятивної дії (політичні, релігійні, громадські організації, рекламні агентства, комерційні структури і т. д.), що мають можливість збирання та поширення інформації; підвищеною схильністю населення підпадати під маніпулятивні впливи у зв'язку з тривалим перебуванням у кризових умовах (війна з РФ, зміни системи державного управління, системи правосуддя тощо); відсутністю дієвого захисту людини в масштабах суспільства в цілому, оскільки старі захисні механізми погано спрацьовують, а нові практично не реалізувалися у відповідності до європейських правових стандартів; слабого уявлення у людей про захист від маніпулятивної дії порівняно з європейськими країнами, де процес застосування і формування механізмів здійснювався протягом довгого часу; активним удосконаленням технологій маніпуляції (наприклад, нейролінгвістичне програмування тощо)» [12].

Якщо ретельно проаналізувати джерела, то необхідно відзначити, що поняття «маніпуляція» здебільшого тлумачиться як програмування переконань, бажань та інших психічних станів «агента». Зазначений підхід передбачає позиціонування маніпуляції на глобальному рівні, що відбувається за допомогою нейроінженерії, радикальних програм індоктринації та психологічного обумовлення. «Зазвичай вважається, що глобальна маніпуляція позбавляє свою жертву свободи волі. Ця поширена інтуїція лежить в основі «аргументу маніпуляції», який прагне захистити несумісність, стверджуючи, що життя в детермінованому всесвіті аналогічне тому, щоб бути жертвою глобальної маніпуляції. У технології маніпулювання свідомістю людини тема справедливості та свободи є головною. Людина, яка стала об'єктом маніпулювання, по суті, стає річчю» [Там само].

Істотним фактором, що значно полегшує вплив на масову свідомість є зміщення пріоритету від споживання інформації завдяки письмовим, друкованим джерелам до споживання інформації з телевізійних (XX ст.) та інтернет-джерел (XXI ст.). Це неминуче діє на зміну типу сприйняття інформації – з усвідомленого на імпульсивно-емоційний, коріння якого сягають саме підсвідомості, що в свою чергу викликає хаотичну поведінку.

Необхідно підкреслити, що «донедавна звичайна маніпуляція рідко була предметом філософського дослідження сама по собі. Однак той факт, що вона зазвичай вважається такою, що підриває дійсність згоди, призвів до її частого згадування в галузях, де дійсність згоди під питанням. Однією з таких галузей є медична етика, де запропоновані умови для автономної інформованої згоди часто посиляються на необхідність гарантувати, що згода не буде предметом маніпулювання» [13].

Крім того, у науковому співтоваристві широко обговорюється теорія «підштовхування», або «поштовху» («nudges»), яку було запропоновано для позначення навмисного створення ледь помітних, непримусових впливів на процес прийняття рішень людьми, щоб спонукати їх робити більш оптимальний вибір [14]. «Деякі підштовхування («наджі») просто надають кращу та зрозумілішу інформацію; ці підштовхування можна найкраще схарактеризувати як впливи, що покращують якість раціонального обмірковування. Однак, навіть із суто інформаційними підштовхуваннями, можна турбуватися, що вибір інформації, що надається, може бути маніпулятивним; можливо, наприклад, надання інформації про харчову цінність на упаковці харчових продуктів підштовхує людей робити вибір продуктів харчування на основі міркувань здоров'я, а не смаку. Більш нагальні проблеми виникають із підштовхуваннями, які діють за допомогою психологічних механізмів, зв'язок яких із раціональним обмірковуванням у кращому разі сумнівний. Багато з цих підштовхувань використовують евристику, упередження міркувань та прийняття рішень, а також інші психологічні процеси, що діють поза свідомістю» [Там само].

Фактично одне з найперших сталих філософських обговорень маніпуляції з'являється у впливовій книзі Рут Фейден, Тома Бошана та Ненсі Кінг «Історія та теорія інформованої згоди» [13]. Серед фахівців із медичної етики дуже поширена думка про те, що маніпуляція підриває дійсність згоди. Однак набагато менше згоди щодо того, як визначити, чи є певна форма впливу маніпулятивною. Ніде ця відсутність згоди не є такою очевидною, як у нещодавніх обговореннях «підштовхувань».

При цьому в сучасних розробках вітчизняних дослідників із заданої проблематики наголошується, що «стрімка інформатизація суспільства, яке дедалі більше залежить від медіа та засобів цифрових комунікацій, призводить до того, що новітні технології не лише забезпечують швидкий доступ до інформації, але й стають основними інструментами управління суспільними настроями, формування та поширення політичних наративів, конструювання цінностей і соціальних норм» [15].

Основними типами впливу на людську свідомість прийнято вважати пряме переконання, навіювання, емоційне зараження і наслідування. У цьому контексті доцільно звернутися до наукового доробку вітчизняного дослідника Ю. Дудки, який виокремив такі основні методи маніпулювання суспільною свідомістю: «...метод створення спотвореної реальності, метод фрагментації новин, метод створення фальшивих думок лідерів та новин, метод повної згоди або молекулярний метод Грамші, методи кібератак, сенсаційної маніпуляції або метод Йозефа Геббельса, метод асоціативної маніпуляції, маніпу-

ляція через демонстрації масової єдності, маніпуляція через відео- та звуковий монтаж, метод масштабування медіа» [16].

«Вивчення особливостей інформаційного середовища і засобів масової комунікації має певну цінність для дослідження соціокультурного простору інформаційного суспільства, в якому особливо актуальним стає розвиток технологій соціального маніпулювання, що створює основу для використання соціальної інформації не за її прямим призначенням, а для маніпуляцій індивідуальною й суспільною свідомістю» [5].

У ХХІ ст. поступово вибудовується нова комунікаційна культура, що базується на новій нелінійній матриці, заснованій на мережевій комунікації та різноматичності постмодерного світогляду. «Формується нова комунікаційна культура, в якій люди, не маючи доступ до новітніх технологій, стають актором, що впливає не тільки на свою життєдіяльність, але й на подальший розвиток інститутів суспільства. Нова комунікаційна матриця заснована на логіці складних систем: мережеві комунікації відрізняються нелінійністю, відсутністю центру й ієрархії. Так, мережа Інтернет у сучасному суспільстві поступово перетворюється у простір поширення нових комунікативних практик, які формують адекватні їм культурні зразки взаємодій. Ці світоглядні й поведінкові установки, сприйняті завдяки досвіду мережевих комунікацій, створюють характерний стиль життя, формують особливий тип особистості, здатної вплинути на динаміку суспільства» [4].

Висновки. Людина перебуває в постійному процесі формування вибору рішень у боротьбі проти соціального світу, відчуженого від неї. Водночас влада реалізується не лише на рівні соціальних інститутів, але і в повсякденному житті, класифікуючи людей за різними критеріями на різні категорії, соціальні групи, що накладає на них «трафарети» необхідних ідентичностей.

В основі маніпулювання масовою свідомістю насамперед міститься світоглядно-аксіологічна функція поряд із функцією соціального регулювання, контролю й управління. Адже маніпуляція є неймовірно ефективним способом управління свідомістю людей, що передбачає трансформацію ціннісних орієнтацій, культурних кодів, смислових навантажень, творення міфів, наративів та стереотипів із метою здійснення максимального світоглядного контролю над людиною та суспільством. Як ж основні методи маніпуляції масовою свідомістю, що сформувалися за останні десятиліття ХХІ ст.? Серед них необхідно відзначити такі: метод формування спотвореної реальності, метод фрагментації новин, метод фальшування думок лідерів, метод кібератак, метод сенсаційної маніпуляції, метод асоціативної маніпуляції, метод маніпуляції через демонстрацію масової єдності, метод маніпуляції через монтаж. При цьому кожен, хто потрапляє до сфери дії технологій маніпуляції свідо-

містю, не усвідомлює це повною мірою, а іноді й заперечує саму наявність такого впливу на себе, при цьому вже будучи «запрограмованим» в необхідному руслі. Людина в рамках маніпулятивного простору – це вже не особистість із свободою волі, а, скоріш, ресурс або функція. Може, саме тому в усьому світі поступово змінилися назви відділів, що займаються управлінням персоналом у різноманітних державних та недержавних організаціях, інституціях, корпораціях, із «відділу кадрів» на «human resources». Адже перетворення людини на податливий ресурс є основним завданням суб'єктів маніпулювання людською свідомістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нагорний А. Сучасні методики маніпулювання суспільно-масовою свідомістю та їх застосування в політичних технологіях. *Український соціум*. 2008. № 4 (27). С. 167–174. doi: <https://doi.org/10.15407/socium2008.04.167>.
2. Пашина Н., Овіннікова Р. Маніпулювання та НЛП: Приховані стратегії в політичній комунікації. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2024. Вип. 40. С. 64–68. doi: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-123-133.
3. Noggle R. The Ethics of Manipulation. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2025 URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2025/entries/ethics-manipulation/> (дата звернення: 18.09.2025).
4. Данильян О., Дзьобань О. Інформаційне суспільство: амбівалентність динаміки розвитку. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2020. № 1. Р. 39–49. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/8/5>.
5. Дзьобань О. П. Маніпулятивний характер інформаційного середовища сучасного суспільства. *Інформація і право*. 2014. № 3 (12). С. 3–12. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3\(12\).272556](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3(12).272556).
6. Леонтьєва Л. Є. Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів : монографія. Київ ; Львів : Факт, 2004. 298 с.
7. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
8. Розова Т. В., Грицаєнко Ю. В. Теоретичний аналіз сучасних ціннісних орієнтацій: міждисциплінарний підхід. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2025. № 3 (66). С. 75–86. doi: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.66.337891>.
9. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (дата звернення: 11.08.2025).
10. Фуко М. Наглядати й карати / пер. з фр. П. Тарашук. Київ : Основи, 1998. 392 с.
11. Лебон Г. Психологія натовпу / пер. з фр. І. Андрущенко. Київ : Арій, 2024. 272 с.

12. Дзюбань О. П., Брижко В. М. Дезінформація як фактор маніпулювання свідомістю. *Інформація і право*. 2023. №2 (45). С. 50–63. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282318](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282318).
13. Faden R. R., Beauchamp T. L., King N. M. P. A History and Theory of Informed Consent. New York : Oxford University Press, 1986. 406 p.
14. Sunstein C. R. Manipulation: What It Is, Why It's Bad, What to Do About It. Cambridge : Cambridge University Press, 2025. 219 p.
15. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навч. посіб. / В. М. Петрик, О. А. Штоквиш, В. В. Кальниш та ін. Київ : Росава, 2006. 208 с.
16. Dudka Y. The Manipulation of Public Consciousness: How Propaganda Methods Threaten the Stability of States and Regions. *The International Journal Of Humanities & Social Studies*. 2023. Vol 11, issue 7. URL: https://www.internationaljournalcorner.com/index.php/theijhss/article/view/173103/117717?__cf_chl_tk=cvY63M5U3.uHZH33VP2BoHHGi9QF0CTKGqT1VmGhPY-1755790410-1.0.1.1-aTDvVN9xYf4geeH2eugXTt2QrvcSngW07zaV531TM
17. Вереш І. Теорія масового суспільства в сучасній політичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. 2005. Вип. 2. С. 56–75.
18. Шейнов В. П. Маніпулювання свідомістю. Київ : Росава, 2010. 768 с.
19. Howard P. N. Lie Machines: How to Save Democracy from Troll Armies, Deceitful Robots, Junk News Operations, and Political Operatives. New Haven : Yale University Press, 2020. 224 p.

REFERENCES

1. Nahorny, A. (2008). Suchasni metodyky manipuliuvannia suspilno-masovoiu svidomistiu ta yikh zastosuvannia v politychnykh tekhnolohiiakh. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society*, 4(27), 167–174. doi: <https://doi.org/10.15407/socium2008.04.167> [in Ukrainian].
2. Pashyna, N., Ovinnikova, R. (2024). Manipuliuvannia ta NLP: Prykhovani stratehii v politychnii komunikatsii. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu – Bulletin of Mariupol State University*, 40, 64–68. doi: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-123-133 [in Ukrainian].
3. Noggle, R. (2025). The Ethics of Manipulation. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2025/entries/ethics-manipulation/>
4. Danylian, O., Dzoban, O. (2020). Informatsiine suspilstvo: ambivalentnist dynamiky rozvytku. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI, 1*, 39–49. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/8/> [in Ukrainian].
5. Dzoban, O. P. (2014). Manipulatyvnyi kharakter informatsiinoho seredovyshcha suchasnoho suspilstva. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 3(12), 3–12. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3\(12\).272556](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2014.3(12).272556) [in Ukrainian].

6. Leontieva, L. Ye. (2004). Propahanda yak informatsiino-psykhologichnyi skladnyk politychnykh protsesiv: monohrafiia. Kyiv, Lviv: Fakt [in Ukrainian].
7. Pocheptsov, H. (2015). Suchasni informatsiini viiny. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
8. Rozova, T. V., Hrytsaienko, Yu. V. (2025). Teoretychnyi analiz suchasnykh tsinnisnykh oriiientatsii: mizhdystsypynarnyi pidkhyd. *Visnyk NIuU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 3(66), 75–86. doi: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.66.337891> [in Ukrainian].
9. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykhologichnyi slovnyk. Xarkiv: Prapor. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf [in Ukrainian].
10. Fuko, M. (1998). Nahliadaty y karaty / per. z fr. P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
11. Lebon, H. (2024). Psykhologhiia natovpu / per. z fr. I. Andrushchenko. Kyiv: Arii [in Ukrainian].
12. Dzoban, O. P., Bryzhko, V. M. (2023). Dezinformatsiia yak faktor manipuliuvannia svidomistiu. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 2(45), 50–63. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282318](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282318) [in Ukrainian].
13. Faden, R. R., Beauchamp, T. L., King, N. M. P. (1986). A History and Theory of Informed Consent. New York: Oxford University Press.
14. Sunstein, C. R. (2025). Manipulation: What It Is, Why It's Bad, What to Do About It. Cambridge University Press.
15. Suchasni tekhnolohii ta zasoby manipuliuvannia svidomistiu, vedennia informatsiinykh viin i spetsialnykh informatsiinykh operatsii (2006): navch. posibnyk / V. M. Petryk, O. A. Shtokvysh, V. V. Kalnysh ta in. Kyiv: Rosava [in Ukrainian].
16. Dudka, Y. (2023). The Manipulation of Public Consciousness: How Propaganda Methods Threaten the Stability of States and Regions. *The International Journal Of Humanities & Social Studies*, 11, 7. URL: https://www.internationaljournalcorner.com/index.php/theijhss/article/view/173103/117717?__cf_chl_tk=cvY63M5U3.uHZH33VP2BoHHGi9QF0CTKGoqT1VmGhPY-1755790410-1.0.1.1-aTDvVN9xYf4geeH2eugXTt2QrvicSngW07zaV531TM
17. Vehesh, I. (2025). Teoriia masovoho suspilstva v suchasni politychnii nautsi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Politolohiia. Sotsiolohiia. Filosofiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Political science. Sociology. Philosophy*, 2, 56–75 [in Ukrainian].
18. Sheinov, V. P. (2010). Manipuliuvannia svidomistiu. Kyiv: Rosava [in Ukrainian].
19. Howard, P. N. (2020). Lie Machines: How to Save Democracy from Troll Armies, Deceitful Robots, Junk News Operations, and Political Operatives. New Haven: Yale University Press.

Chorna Lidiya Valeriivna, Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor, Professor of the Department of Information Activity
and Media Communications, National University «Odesa Polytechnic»,
Odesa, Ukraine

Klimenko Mychailo, postgraduate student, Department of Cultural Studies
and Philosophy of Culture, National University «Odesa Polytechnic»,
Odesa, Ukraine

MANIPULATION OF MASS CONSCIOUSNESS: PHILOSOPHICAL ANALYSIS

In the context of a change in the communicative paradigm in modern society, much attention is paid to the problem of consciousness. It is the most important manifestation of spiritual life, on the functioning of which not only the life of an individual person depends, but also the development of the entire civilization and the formation of an appropriate model of reality. If in past centuries the problems of consciousness were studied through the prism of ontology or epistemology, today the problems of manipulation of mass consciousness come to the fore. In such areas of knowledge as history, psychology, political science, sociology, economics, neuroscience, there are different definitions of this phenomenon, focusing on the subject of study of each of them. However, this area still requires worldview and philosophical answers. The article addresses the issue of manipulation as an effective way of controlling people's consciousness, which involves the transformation of value orientations, cultural codes, meanings, narratives and stereotypes in order to exercise maximum ideological control over a person and society. The fact is stated that the issue of manipulation of mass consciousness by philosophy remains open to study and has not been fully understood in modern research.

Keywords: consciousness, mass consciousness, social consciousness, manipulation, manipulation of mass consciousness.

